

Alexandru Lăpușneanu
nuvelă istorică

Publicată în perioada pașoptistă, în primul număr al **Daciei literare** (1840), nuvela ilustrează două dintre cele patru idei formulate de Kogălniceanu în articolul program *Introducere*: promovarea unei literaturi originale și inspirația din istoria națională. Ulterior, nuvela a fost inclusă în ciclul **Fragmente istorice**, din volumul **Păcatele tinereților**.

Opera literară **Alexandru Lăpușneanu** este o nuvelă istorică de factură romantică, întrucât este o specie epică în proză, cu o construcție riguroasă, având un fir narativ central. Intriga este una concisă, perspectiva narativă este una obiectivă, iar faptele, verosimile. Personajele sunt relativ puține, caracterizate succint, gravitând în jurul personajului principal. Este o nuvelă istorică pentru că este inspirată din trecutul istoric: tema, subiectul, personajele, și culoarea epocii.

Nuvela are ca temă evocarea unei perioade zbuciumate din istoria Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea, a doua domnie a lui Lăpușneanu (1564 -1569), lupta pentru impunerea autorității domnești și consecințele deținerii puterii unui domnitor tiran.

Naratorul este omniscient, sobru, detașat, predominant obiectiv, însă pe alocuri subiectiv, folosind epitete de caracterizare precum: „tiran”, „curtezan”, „mișelul boier”, „deșănțată cuvântare”. Narațiunea se realizează la persoana a III-a, cu focalizare zero, viziunea „dindărăt”. Ea se desfășoară linear, cronologic, prin înlănțuirea secvențelor narative.

Caracterul dramatic al textului e dat de rolul capitolelor în ansamblul textului, asemenea unei piese de teatru, de realizarea scenică a secvențelor narative, de utilizarea predominantă a dialogului.

Narațiunea și descrierea sunt reduse, având rolul de a crea suspansul sau de a anticipa acțiunea, așa cum apare descrierea romantică a cetății Hotinului.

Incipitul și finalul se remarcă prin sobrietate, iar stilul lapidar se aseamănă cu cel cronicăresc. Paragraful inițial rezumă evenimentele care motivează revenirea la tron a lui Lăpușneanu și atitudinea lui vindicativă. Frazele finale relatează sfârșitul tiranului în mod concis, lapidar și obiectiv, iar portretul votiv susține verosimilitatea: „ *Acest fel fu sfârșitul lui Alexandru Lăpușneanu, care lăasă o pată de sânge în istoria Moldaviei. La mănăstirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și al familiei sale.* ”

Textul nuvelei e structurat în patru părți, fiecare având câte un moto semnificativ: partea I – „*Dacă voi nu mă vrei, eu vă vreau.*” – răspunsul dat de Lăpușneanu soliei care îi ceruse să se întoarcă înapoi pentru că norodul nu îl vrea; partea a II – „*Ai să dai samă, Doamnă!*” – amenințarea văduvei care o critică pe domnița Ruxandra că nu-și oprește soțul de la omoruri; partea a III-a – „*Capul lui Moțoc, vrem!*” – dorința poporului care-l condamnă pe Moțoc pentru toate nemulțumirile; partea a IV-a – „*De mă voi scula, pre mulți am să popesc și eu....*” - amenințarea rostită de Lăpușneanu aflat pe patul morții.

Capitolul I cuprinde expozițiunea și intriga. Lăpușneanu se întoarce la tronul Moldovei cu sprijin turcesc și e întâmpinat la Tecuci de solia lui Ștefan Tomșa, formată din: Moțoc, Veveriță, Spancioc și Stroici. Intriga o constituie hotărârea lui Lăpușneanu de a-și relua tronul și dorința de a se răzbuna pe boierii trădători.

Evenimentele prezentate în partea a doua a nuvelei constituie desfășurarea acțiunii. Lăpușneanu își reia tronul, Tomșa fuge în Muntenia, domnitorul incendiază toate cetățile cu excepția Hotinului pentru a distruge averile boierești sau chiar omoară boieri. Domnița Ruxanda intervine pentru a-l ruga să înceteze omorurile, iar Lăpușneanu îi promite un „leac de frică”.

Partea a III-a cuprinde mai multe scene, printre care și punctul culminant al acțiunii: piramida făcută din 47 de capete boierești. Lăpușneanu participă la slujba de la biserică, apoi ține un discurs îndemnându-i pe boieri la împăcare și la un ospăț. După ce spiritele se încing, începe măcelul. Boierii vor fi uciși, iar din capetele lor va face o piramidă după rangul fiecărui boier, era „leacul de frică” pentru domnița Ruxanda. Moțoc e dat pe mâna mulțimii care îl va omorî.

Ultima parte a nuvelei prezintă deznodământul, moartea tiranului prin otrăvire. După patru ani de cumplite evenimente, Lăpușneanu se retrage în cetatea Hotinului. Bolnav de friguri, domnitorul este călugărit. Când își revine, amenință să-i ucidă pe toți, inclusiv pe propriu-i fiu. Doamna Ruxanda acceptă sfatul boierilor de a-l otrăvi. Cei care săvârșesc aceste acte sunt Spancioc și Stroici.

Conflictul nuvelei este complex și pune în lumină personalitatea puternică a personajului principal. Conflictul exterior este de ordin social: lupta pentru putere între domnitor și boieri. Conflictul secundar, între domnitor și Moțoc, boierul care-l trădase, este anunțat în primul capitol și încheiat în al treilea.

Timpul și spațiul acțiunii sunt precizate și conferă verosimilitate narațiunii: întoarcerea lui Lăpușneanul la a doua domnie. În primele trei părți evenimentele se desfășoară îndată după revenirea la tron, iar în ultima parte, patru ani mai târziu, se prezintă moartea domnitorului.

Alexandru Lăpușneanul este personajul principal al nuvelei, personaj romantic, excepțional, care acționează în situații excepționale, precum scena uciderii boierilor sau a pedepsirii lui Moțoc. El întruchipează tipul domnitorului tiran și crud, construit din contraste și are o psihologie complexă, calități și defecte puternice, un „damnat” romantic (G. Călinescu).

Personajului îi este evidențiată o trăsătură esențială careia i se subordonează altele, secundare. Astfel, în goana după putere, Lăpușneanul se dovedește a fi crud, hotărât, viclean, disimulat, inteligent, bun psiholog, abil politic, fiind totodată puternic individualizat și memorabil. El este caracterizat direct de către narator sau alte personaje, dar și indirect, prin fapte, limbaj, comportament, relațiile cu alte personaje, gesturi, atitudine, vestimentație. Forța excepțională a personajului domină relațiile cu celelalte personaje, care sunt manipulate de domnitor.

Având capacitatea de a ne surprinde într-un mod convingător, Lăpușneanul este un personaj „rotund”, spre deosebire de celelalte personaje individuale, „plate”, construite în jurul unei idei sau calități.

Doamna Ruxanda este un personaj secundar, de tip romantic, construit în antiteză cu Lăpușneanul: blândețe – cruzime, caracter slab – caracter tare. Ea nu acționează din voință proprie nici când îi cere domnitorului să înceteze cu omorurile, nici când îl otrăvește.

Boierul Moțoc reprezintă tipul boierului trădător, viclean, laș, intrigant. Nu urmărește decât propriile interese. De aceea îl trădase pe Lăpușneanul în prima lui domnie, iar la întoarcerea acestuia, îl lingușește. Este laș în fața primejdiei, încercând să-l convingă pe domnitor să nu-l dea pe mâna mulțimii.

Personajele episodice, Spancioc și Stroici au rol justițiar. Ei reprezintă boierimea tânără, iubitoare de patrie, dar sunt și cei care o sfătuiesc pe domnița Ruxanda să-și otrăvească soțul, asistând apoi la ultimele clipe ale domnitorului.

Personajul colectiv, mulțimea, apare pentru prima dată în literatură română. Psihologia mulțimii este surprinsă în mod realist. Ea „venise fără să știe pentru ce au venit și ce vrea”. La început gloata pare nehotărâtă, nu se aștepta ca domnitorul să-i întrebe ce vor, apoi cer într-un glas capul lui Moțoc. Arta naratorului constă în surprinderea gradată a stărilor psihologice ale mulțimii.

Limbajul prozei narative conține expresii populare („mulțimea rămasă cu gura căscată”), regionalisme („clipală”), dar și neologisme care conservă forma de secol XIX și constituie chiar figuri de stil, precum comparația, „*acest din urmă cuvânt ...fu ca o schinteie electrică*”. Stilul narativ se remarcă prin concizie, sobrietate, claritate, echilibru între termenii arhaici și neologici, simplitatea topicii.

Printre modalitățile narării amintim relatarea prin care evenimentele sunt prezentate rezumativ sau panoramic, dar și prezentarea, cum ar fi scena uciderii celor 47 de boiari.

Prezența naratorului se face simțită prin topica afectivă: „această deșănțată cuvântare”, „ticălosul boier”, „nenorocitul domn”. Acestea au rolul de a caracteriza direct personajele. Limbajul personajelor este și el un mijloc de caracterizare și concentrează atitudini, redă trăsături în mod indirect, prin replici memorabile, cum e cea dată de Lăpușneanul soliei care voia să-l împiedice a intra în țară: „*Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau....și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăpt.*”

Prima nuvelă istorică din literatura română nu aduce în fața contemporanilor un model de patriotism, ci un antimodel de conducător.

Coexistența elementelor romantice cu elemente clasice într-o operă literară este o trăsătură a literaturii pașoptiste. Fiind o nuvelă istorică, **Alexandru Lăpușneanul** este și o nuvelă romantică, prin respectarea principiului enunțat în *Introducere* la **Dacia literară** – inspirația din istoria națională, prin specie, temă, personaje excepționale în împrejurări excepționale, personajul principal alcătuit din contraste, antiteza angelic – demonic, culoarea epocii. Elementele romantice se împletesc cu cele clasice: echilibrul compoziției, construcția simetrică, aspectul verosimil al faptelor, caracterul obiectiv al narațiunii. Interesul pentru culoarea locală deschide drumul observației realiste a cadrului prin tehnica detaliului, semnificativ, caracterul pictural al unor scene.

Valoarea nuvelei este exprimată prin afirmația lui G. Călinescu: „*nuvela istorică Alexandru Lăpușneanul ar fi devenit o scriere celebră ca și Hamlet dacă ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale.*”